

Csongor Andrea

NO, HA VOLT, HÁT EL IS MONDOM..

ROMA/CIGÁNY MESÉK

2021-03-09 | ESSZÉ, MESE

Szasz, kaj nasz, vagyis hol volt, hol nem volt, így kezdődik a roma/cigány mese. A meséken keresztül bepillantást nyerhetünk a kultúrájuk értékeibe, gondolatvilágába. Életvezetési útmutatásként, példázatként sugallják, milyen viselkedési forma vezet célra, és melyik jár kudarccal.

A mesék nagyon eltérő jellegzetességeket mutatnak különböző kultúrákban, hiszen kitalálói más-más tapasztalatokat, tudást gyűjtöttek össze, és eltérő bölcsességet akarnak átadni. Ha eltérő a túlélési stratégia, másról szólnak a mesék is. A kívülálló számára

meglepő lehet a történetvezetésük, és szokatlan tanulságokhoz vezetnek. Maga a szerkezet is árulkodik az adott nép látásmódjáról, mert bár ugyanabban a világban élünk, abból más-más valóságokat teremtünk, és az határozza meg mindennapjainkat.

A Magyarországon élő cigány nép nem egységes, a roma vagy cigány szó használata saját köreikben is eltérő, a romungrók inkább cigánynak nevezik magukat, az oláh cigány és a beás cigány csoport szívesebben használja a roma szót, mely lovári eredetű, és embert jelent.

szakrális szertartás

Tarka világ a romani meséé, akár a pompás színvilágú, bonyolult mintázatú rózsás nagykendő. A roma/cigány mesének nagy szerepe volt és van a roma/cigány nép önazonosságának megteremtésében, megőrzésében és szerepe lehetne az újrateremtésében is. Alapvetően felnőtt műfaj, és a közösségben kifejezetten a férfi feladata a mesélés. Ebben a társadalomban a történetmondásnak egyfajta rangot ad, hogy a férfi birtokolta a tudást. A történet tudójának ebben a viszonyban hatalma, kontrollja volt a közösség felett, ám egyben alázatosan szolgált is. Ez nem az édesanya által könyvből olvasott esti mese pizsamás gyerekeknek. Szinte szakrális szertartás. A roma/cigány közösségben szokás volt este tüzet rakni, körülülni, a falu szélén, „ahol minden út véget ér”. A jó mesélő ilyenkor ajándékot is kapott, krumplit, bort, pálinkát, cigarettát hozott a hallgatóság. A mesélés különleges tisztségnek számított, a jó mesélők messze földön híresek voltak, és a mesélés rítusához időnként zajkeltő eszközöket, hangszereket is használtak. A mesélés korántsem volt ülőmunka, a mesélő állva, gesztikulálva adta elő a kanyargós-ízes történetet. A tipikusan roma/cigány hagyomány, a napokig tartó halotti virrasztás sem telhetett el mesélés nélkül, ilyenkor több mesemondó és zenész váltotta egymást. A roma/cigány virrasztásnál szigorú sorrendje volt annak, hogy a rokonsági foktól függően ki melyik napon virraszthat, a mesélőket pedig ismertségük szerinti sorrendben kérték fel az éjszakai virrasztásra. Az első éjszaka a szűk családé és a legismertebb mesemondóé volt.

A roma/cigány mese fantáziadús műfaj, bővelkedik fordulatokban, nem várt eseményekben. Kedvelt eleme az átváltozás. Soha nem restell térben és időben ugrálni, burjánzó képi világa a természeti közelség és hűség jegye, nem hazudik, nem kendőz (mégoly tarka kendővel sem), és nem szépít. Szókimondó, olykor vaskos is. Nevén nevezi a dolgokat, hiszen elsősorban felnőttekhez szól. Jellemzően váltogatja a magyar és roma/cigány szavakat, illetve a magyar szót roma/cigány nyelven ragozza, és fordítva. Pl. a lovári „rovel” (sír) szót minden további nélkül magyar raggal használja: „rovázik”. Gond nélkül kever régmúlt időket idéző szavakat teljesen újszerű fogalmakkal, és nem törekszik egységre: a szórakoztatás, az elvarázsolás a célja. A rokka mellett itt bármikor felbukkanhat

egy mobiltelefon, és a logikát sem tartja senki nélkülözhetetlenek, minél tarkább a történet, annál jobb. A jellemző magyar meseelemek és szófordulatok egy részét itt is megtalálhatjuk – pl. gyelasz, mendelijasz (mentek, mendegéltek), de jóval szabadabban kezeli a lehetőségeket. Nem biztos, hogy oda érnek, ahova elindultak...

interaktivitás

A próbákat nem kell mindig kiállni, és nem mindig a legrátermettebb fiú nyeri el a királykisasszony kegyeit. Mivel inkább szóbeli műfajként működik, a mesélő rengeteg változtatási lehetőséggel rendelkezik, akár pillanatnyi hangulata miatt, akár a hallgatóság bekiabált kéréseire reagálva. A roma/cigány mese kifejezetten interaktív, a legkevésbé sincs kőbe vésve. Előfordul, hogy a mesemondó elálmosodik, és a mese közepén azt mondja: Akkor elunták magukat, és mind hazamentek. Ilyenkor – ennyi volt, mert mese volt – aznapra vége is a mesének. Ugyanúgy lehetséges az is, hogy a hallgatóság szomorú hangulatban van, így a várt mesebeli kudarcot aznap este mégis sikerré alakítják, mert a jó mesemondó reagál a közönség mindenkori igényére. Ez az interaktivitás a magyar mesének nem sajátja, pedig izgalmas tapasztalat a hallgató számára, hogy teremtő módon részt vehet a történet, vagyis átvitt értelemben a valóság alakításában.

A roma/cigány mesemondó jelen van a történetben, időről-időre kiszól a hallgatóságához: Engedelmet kérek, mondhatok egy igaz történetet?, vagy visszakérdez: Hol is fejeztem be? Erre a hallgatóság válasza: Ahol ülünk. Folyamatosan tartja a hallgatósággal a kapcsolatot, állítások helyett szívesebben kérdez: Hát mit gondoltok, milyen volt az akkori világ?, vagy : Mit gondolsz, harmadszorra is eljött az öreg Ördög? Így folyamatos együttgondolkodásra ösztönöz.

Nem jellemző az elvont állatmese, de szeretnek állatokat szerepeltetni a történetekben. Galamb vagy kígyó gyakran jelenik meg, az állatszereplők viselkedésükben a fajra jellemző tulajdonságokat hordoznak, saját természetükkel jelennek meg.

A történetekben hemzsegnak a különös lények, például Doja, a cigánytündér, vagy Choxanyi, a boszorkány. A szövevényes szálak néhol elvarratlanok maradnak. Felbukkan egy mesebeli szereplő, akiről soha többet nem hallunk, de nem is bánjuk. Váratlan időutazások, véletlen szerencsés fordulatok alkotják a fordulópontokat. A szöveg sok

esetben öncél, elég a hallgatóság elkápráztatása, nincs szükség sem igazságtételre, sem boldog befejezésre, mintha az igazságban mint elvont fogalomban nem is hinnének a mesehősök.

Kivételes szerepet kap a váratlan nagy szerencse, amely nem kifejezetten érdem szerint következik be, inkább a szükség diktálja. A szükség a mesék egyik rendezője. A szerencse szinte ugyanolyan nagyságrendű szereplő, mint maga a gyakorta személyesen is megjelenő Jóisten, aki álruhában szállást kérhet a szegényasszonytól. A mese szerint a szegénység és sokgyermekesség miatt szegyenkező asszony néhány csemetéjét bedugta a kemencébe, akik füstösbarnák lettek az egész éjszaka tartó kucorgás alatt – így jött létre a cigány nemzetség. Egy biztos: ezekben a mesékben a legnagyobb érték mindig a gyerek.

A romani mesék olvasása, még inkább hallgatása lehet a szélesebb világ megismerésének módja, de van, akinek hazatalálás. Aki távol van, azt Isten hozza vissza, aki halott, annak bocsásson meg az Isten, aki beteg, azt az Isten gyógyítsa meg! Legyenek szürkék a lovak, zöld a kocsi, és ne vesszen el a sátorrúd! Arany-ezüst legyen a szerencsénk!

Álljon itt példaként Hamupepelka története. A mesét gyermekvédelmi szakemberként megélt tapasztalataim, városszéli telepeken tett látogatásaim ihlették, a szakkifejezések mögött rejtőző, szűkös emberi sorsok. Összegyűrtam a szélsőségesen nehéz helyzetű

asszonyok lelkében élő álmok világát a cigány mesélés hagyományaival, és hagytam helyet az alkotásnak is, ami segíti a feldolgozást.

HAMUPEPELKA

Szasz kaj nasz, ha volt, akkor volt, ha nem volt, akkor meg hadd legyen...

Valahol messze, ott, ahol a legyek a falra firkálnak, és a gyerekek azt olvassák ABC-s könyv helyett, történt ez. Aki pedig az én mesémet meg nem hallgatja, annak a falát firkálják tele ugyanezek a legyek!

bucsálódott-
szöntyömpörödött

Volt egyszer egy világszép királykisasszony, Sophiane Rubina. Még tizennégy éves korában elrabolta őt egy nagyétkű sárkány, hétnél is több feje volt annak, és annyi keze, hogy egyszerre bírta tapogatni Rubina

csípőjét és pénztárcáját. Hát, ahogy ott bucsálódott-szöntyömpörödött a szegény lány a bezárt vártoronyban, mosott-főzött, és éjt nappallá téve sírdogált, egyszer csak megjelent a kapuban egy rücskös bőrű, karcos hangú másik sárkány, és az is elrabolta! Azután, a rablás közben az erdőn háromszor megfordult maga körül a lány, és a rücskös bőrű sárkány nagy hirtelen a varázslatra kőrifává vált! Nem, nem is kőrifává, csak egy apró vad vackorkörtefává. Később az erdőben Rubina találkozott egy erdőkerülővel.

Így lett neki egy Szánom-bánom embere, aki csak könnyeket és keserűségeket ajándékozott neki, meg két erős gyereket, Rikárdót és Juliót. Hát csak ment-ment magának a szerencsétlen asszony, fekete haja csípőjéig ringott, és gelasz-mendelijasz, ment-mendegélt megpróbálni a szerencsését. Hová is ment volna magának a szerencsétlen? A szerencse bizony nem azon a polcon volt, ahol kereste, Rikárdó és Julio meg egyre okostelefont akart magának.

Mindenki meg akarta szerezni a faluban a királylányt, de biz' azoknak már mind feleségeik voltak. Na, egyet se búsult a királylány, szo ker la, szo na, mit volt mit tenni, bejelentkezett a fészbukra. A falu végén lakott egy öregember, ahhoz járt dolgozni a királylány. Előkerült a kamrából akkor egy levél, és kiderült, hogy az öregember Rubinának a rég elfeledett nagyapja. Így már tudott venni egy telefont, és a fotóját felrakta a fészbukra.

Messze-messze, az Óperenciás-tengeren is túl, ahol még a kolbász is kerítésből van, meglátta gyönyörű szép arcát egy csinos, sármos és slank férfi, olyan volt az, mint egy 007-es ügynök. Arca horpadásiban rövid szakáll árnya tetszett. Ajándékokat küldött Rubinának, csengő tálat, piros rózsát és csokoládéból készült bombákat. Aranyszálat szőtt aranyesőből, a szeretet aranyszálát, mely mindenkit körbefon majd a világon.

Rubina nagyapja egyik este próba elé állította a lányt. Azt kérte tőle, hogy egyetlen éjszaka alatt szüretelje le a szőlőt, és a leszüretelt szőlőből készítsen számára reggelre bort. Rubina háromszor körbefordult maga körül, és a bor a varázslatára beérett, töppedt illata betöltötte a házat. Akkor az öregember megajándékozta a lányt a hűségéért háromszázhatvanötezer forinttal, és Rubina vett azon egy lobogó tűz pirosával vetekedő színű kabriót, azzal ment fel Budapestre. Rikárdó és Julio egy-egy libacombot rágott a hátsó ülésen, Rubina meg rágyújtott egy Sophianéra.

elvarázsolt szakállas angyal

Rubina Pesten eladta a piros autót, és az árán három repülőjegyet vett. Sokáig repültek, mire Amerikába értek, útközben elfogyasztottak két egész csirkét, krumplit, hat szendvicset, másfél liter narancslevet, és minden sárkány alakú gumicukrot. A férfi pedig ott várta őket rózsával

és szerelemmel. Rubina találkozott Amerikában halott nagyanyjával is, akivel gyerekkorában gombászott, és ő megmondta, hogy az öreg nem is a nagyapja volt, hanem elvarázsolt szakállas angyal, aki ott éldegélt-háldogált a faluszélen.

Rubina megtalálta Nike hátizsákjában az öregember utolsó ajándékát, a kifogyhatatlan erszényt. Huszonnyolcezer forint volt benne.

Máig is élnek, négyesben, és ugyanazt a Holdat látják, mint mink.

kép | shutterstock.com